

กระบวนการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ
อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี
PROCESS FOR CREATING BUDDHIST AWARENESS IN MANAGING
MODEL COMMUNITY FORESTS, KU KAE0 DISTRICT,
UDON THANI PROVINCE

¹พระมหาปริชา รตนโชโต (ไชยอยู่), ²สมเดช นามเกต, ³พระครูจิรธรรมธัช
และ ⁴อริย์ธัช เลิศรวมโชค

¹Phramaha Preecha Rattanachoto (Chaiyoo), ²Somdet Namket,
³Phrakru Jiradhammathat and ⁴Arithat Loesruamchok

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

¹6402105014@mcu.ac.th

Received: October 26, 2024; **Revised:** November 10, 2024; **Accepted:** December 29, 2024

บทคัดย่อ

กระบวนการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี มี 5 กระบวนการ ประกอบด้วย (1) กระบวนการให้ความรู้ (2) กระบวนการพัฒนาภาวะผู้นำ (3) กระบวนการส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรม (4) กระบวนการสร้างเสริมการมีส่วนร่วม และ (5) กระบวนการสานสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคม โดยกระบวนการทางด้านการสร้างจิตสำนึกร่วมของชุมชน เริ่มจากการหาจุดร่วม มีระเบียบเสมอกันและใช้ประโยชน์ร่วมกัน คือ ส่งเสริมให้ได้รับ

¹ นิสิต, หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร., สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

³ รองศาสตราจารย์, ดร., สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร., สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ประโยชน์อย่างยุติธรรมเสมอกัน เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการป่าชุมชนให้มีผลสัมฤทธิ์ที่เป็นรูปธรรมก่อให้เกิดดุลยภาพแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนของการจัดการป่าชุมชน อันจะเป็นประโยชน์ในด้านต่าง ๆ คือ 1) ประโยชน์เกิดขึ้นกับตนเอง 2) ประโยชน์เกิดขึ้นกับเพื่อนร่วมงานและชุมชน และ 3) ประโยชน์เกิดขึ้นกับงานที่รับผิดชอบ การขับเคลื่อนภาระงานทุกอย่างไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ซึ่งจะส่งผลดี ต่อการพัฒนาชุมชนในภาพรวมให้เจริญก้าวหน้าได้อย่างมั่นคงในที่สุด

คำสำคัญ: กระบวนการ, การสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธ, การจัดการป่าชุมชน,

Abstract

The process of creating Buddhist awareness in managing the model community forest, Ku Kaeo District, Udon Thani Province, consists of 5 processes, consisting of (1) the process of providing knowledge (2) the process of developing leadership (3) the process of promoting and developing innovation (4) the process of strengthening participation and (5) the process of building relationships in social networks By the process of creating common consciousness of the community Start by finding common ground. Always in order and make use of each other, that is, promote fair and equal benefits. To create a common consciousness in managing community forests to have concrete results, creating a balance for sustainable development in community forest management. Which will be beneficial in various ways, namely 1) benefits to oneself, 2) benefits to co-workers and the community, and 3) benefits to the work one is responsible for. Driving every workload towards success according to the goals set, which will have a positive effect. to the development of the community as a whole so that it can progress steadily in the end

Keywords: process, building Buddhist consciousness, community forest management,

บทนำ

ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญอย่างมากต่อสิ่งมีชีวิต มนุษย์มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยประโยชน์ทางตรง ได้แก่ เป็นแหล่งปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค สำหรับประโยชน์ทางอ้อม วิถีชีวิตของชุมชนในชนบท ไทยส่วนใหญ่ ผูกพันอยู่กับพื้นที่ป่ามาเป็นระยะเวลายาวนาน มีการอาศัยพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในการ ดำรงชีวิต (Sanae Jamrik et al., 1993: 55) ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญยิ่งหากเป็นป่าผืนใหญ่ที่ สมบูรณ์ มีไม้ยืนต้นขนาด ต่าง ๆ เป็นส่วนประกอบที่สำคัญและมีไม้พื้นล่างอันประกอบด้วยไม้พุ่ม ไม้เลื้อยและไม้เล็ก ๆ ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ ก็จะสามารถอำนวยประโยชน์ทางตรงอันได้แก่ ไม้ของป่าและผลิตผลไม้ อื่น ๆ ส่วนประโยชน์ทางอ้อมป่าไม้จะมีอิทธิพลต่อดิน ลม ฟ้า อากาศในท้องถิ่นก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ ดีมีคุณภาพ ช่วยให้น้ำลำธารที่สมบูรณ์ พรั่งพร้อมด้วยสัตว์ป่าต่าง ๆ อย่างชุกชุม อีกทั้งยังเป็นแหล่ง ศึกษาหาความรู้ต่าง ๆ อีกด้วย (Anan Khampharat, 2011: 34) ซึ่งกรมป่าไม้ได้มีแนวคิด การจัดการป่าไม่ว่า หมายถึง การรวมเอาหลักวิชาการด้านป่าไม้ ต่าง ๆ รวมทั้งเศรษฐศาสตร์ป่าไม้มาใช้ดำเนินการในป่าใดป่าหนึ่งเพื่อผลในด้านการอนุรักษ์ การป้องกัน การ พัฒนาปรับปรุงเพื่อให้ได้ผลผลิตถาวรและสูงสุด การจัดการป่าไม้ ในปัจจุบันมีลักษณะเป็นการจัดการป่า ไม้แบบเอนกประสงค์ เพื่อให้ได้รับประโยชน์จากป่าไม้ ทั้งทางตรงและทางอ้อม (Forest Department, 1996: 105) ซึ่งจะเห็นได้ว่ากิจกรรมในการจัดการทรัพยากรต้นไม้ และป่าไม้ เพื่อผลประโยชน์ ของครอบครัว และชุมชน เป็นกิจกรรมที่สนับสนุน และมอบอำนาจให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปลูก จัดการ ป้องกัน และเก็บหาผลประโยชน์จากป่าไม้ภายใต้ระบบการจัดการที่ยั่งยืน ทั้งนี้รวมถึงป่าทั้งที่เป็น ป่าบก ป่าชายเลน รวมถึงป่าพรุ และบึงทาม ประกอบด้วย ต้นไม้ พืชหญ้า พันธุ์พืช สัตว์ป่า แหล่งน้ำ และ สรรพสิ่งในธรรมชาติที่เป็นระบบนิเวศทั้งหมด ป่าชุมชนอาจตั้งอยู่รอบหมู่บ้าน รอบแหล่งชุมชน หรืออาจอยู่ใกล้เคียงกับชุมชน ชุมชนนั้นอาจจะเป็นชุมชนที่เป็นทางการ เช่น หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลหรือชุมชนตามประเพณีก็ได้ และก็อาจจะเป็นหนึ่งชุมชนหรือหลายชุมชนที่มาจัดการป่าชุมชนร่วมกันก็ได้ โดยที่คนในชุมชนนั้น ๆ อาจเลือกใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษาระบบ นิเวศก็ได้ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นผู้วางแผนและตัดสินใจว่าจะใช้ประโยชน์อะไร และอย่างไรจากป่า จะดูแลรักษา พื้นฟู และพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร ป่าชุมชนมีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้อย่าง ทัวถ้วนอกจากนั้น ในแวดวงของนักปฏิบัติการในงานพัฒนาสังคมและทรัพยากร ยังให้ความสำคัญต่อ “ป่าชุมชน” ว่าเป็นมากกว่ากิจกรรมทางสังคม แต่เป็น “กระบวนการการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมแบบ ใหม่” หากทำได้อย่างเหมาะสม คือเป็น

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ชุมชนกับคนในสังคม คนกับ คนจะถูกเปลี่ยนไปสู่การยกระดับความเป็นอยู่และการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม” เพราะการอาศัยพลังของชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ใกล้ป่า เข้ามาร่วมฟื้นฟู ดูแลพื้นที่ป่า ให้เป็นป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์ ช่วยสร้างพื้นที่ที่มีประโยชน์ต่อการรักษาระบบนิเวศ ช่วยทั้งฟื้นฟูแหล่งน้ำ ตลอดจนความหลากหลายทางชีวภาพ โดยที่ชุมชนแห่งนั้นจะได้ใช้ประโยชน์ยั่งยืนและเอื้อประโยชน์ไปถึง ประชาชนที่อยู่ใกล้เคียงป่าออกไปที่อยู่ในลุ่มน้ำเดียวกันซึ่งถือว่าสร้างความยุติธรรมในสังคม พร้อมทั้งยังเป็นแนวทางที่เอื้อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการและรักษาทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ (Somsak Sukwong, 2007: 7)

จากความเป็นมา ความสำคัญของปัญหาที่ต้องรักษาป่าชุมชน เพื่อประโยชน์ของประชาชนส่วนมากในชุมชน ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะ “วิเคราะห์กระบวนการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี” เพื่อศึกษาการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ และการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี แล้วทำการวิเคราะห์กระบวนการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี ในการที่จะได้แนวทางแบบแผนของการพัฒนาป่าชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี ดำเนินการวิจัยดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และการลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อสัมภาษณ์ แล้วนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในการวิเคราะห์ข้อมูล ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2. กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก มี 5 กลุ่ม ประกอบด้วย 1. กลุ่มพระสงฆ์ 2. กลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐ 3. กลุ่มผู้นำชุมชน 4. กลุ่มประชาชนหมู่บ้านเป้าหมาย 5. กลุ่มหน่วยงานกรมป่าไม้ ซึ่งใช้เกณฑ์การคัดเลือกจากผู้มีส่วนได้เสียในการดำเนินงานโครงการป่าชุมชน ผู้วิจัยจึงได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการ สัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ แบบสนทนากลุ่ม ซึ่งมีการสร้างเครื่องมือการวิจัยตามแบบของมหาวิทยาลัย โดยผ่านที่ปรึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 5 ท่าน แล้วปรับปรุงแบบก่อนนำแบบสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลพื้นที่ภาคสนามจริง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้ 1. การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารโดยการศึกษารวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล 2. ผู้วิจัยกำหนด วัน เวลาและสถานที่ในการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 3. ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีจัดบันทึกการสัมภาษณ์ ด้วยแบบสัมภาษณ์ บันทึกเสียง และบันทึกภาพ 4. ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แล้วนำมาวิเคราะห์ พร้อมทั้งแยกแยะ จับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เพื่อให้ข้อมูลนั้น เป็นไปตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย 5. ผู้วิจัยดำเนินการสนทนากลุ่ม โดยการเชิญผู้ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาและสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกโดย มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นฐาน เพื่อที่จะได้ผลการสนทนากลุ่มในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชน และกระบวนการวิจัย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย 1. การวิเคราะห์ข้อมูลด้านเอกสาร จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2. การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม จากแบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม เพื่อตอบคำถาม วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. การสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี

บทบาทของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบเขตอำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี โดยแบ่งกลุ่มประชาชนออกเป็น 3 กลุ่มตามหลักการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้เสีย ในการจัดการป่าชุมชนของกรมป่าไม้ พบว่า 1) ประชาชนกลุ่มหลัก ได้แก่ คณะกรรมการป่าชุมชน และประชาชนในพื้นที่ 2) ประชาชนกลุ่ม รอง ได้แก่ กรมป่าไม้ สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 6 (อุดรธานี) องค์การ

บริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล และ 3) ประชาชนกลุ่มสนับสนุน ได้แก่ เครือข่ายร่วมอนุรักษ์หรือจัดการป่า ชุมชน เช่น กองพันทหารปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยานที่ 2 สถานศึกษาต่าง ๆ วัด กลุ่มองค์กรชุมชน ภาคเอกชน ในการแสดงบทบาทของประชาชนแต่ละกลุ่มนั้นจะมีการดำเนินกิจกรรมจัดการป่าชุมชนใน ลักษณะการทำงานเป็นเครือข่ายร่วมปฏิบัติการร่วมกัน แต่ละกลุ่มจะมีการแสดงบทบาทของตนเพื่อ ขับเคลื่อนการพัฒนางานด้านการจัดการป่าชุมชน

ประชาชนได้แสดงบทบาทที่มีผลต่อการพัฒนางานเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนใน 7 บทบาทด้วยกัน คือ 1) บทบาทเป็นตัวแทนของชุมชนในการดำเนินการต่าง ๆ ในฐานะผู้นำชุมชน หรือ ผู้นำกลุ่ม 2) บทบาทเป็นนักพูด คือการจูงใจให้ประชาชนในพื้นที่เห็นความสำคัญของป่าและเข้ามามี ส่วนร่วม 3) เป็นนักเจรจาต่อรอง เพื่อรักษาสวนประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับป่าเป็นสำคัญ 4) บทบาทเป็นนัก สอนงาน คือ การเป็นผู้ให้ความรู้แก่สมาชิกในการจัดการป่าชุมชนให้ได้มาตรฐาน 5) บทบาทเป็นผู้สร้าง ทีมงาน 6) บทบาทเป็นผู้แก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่สามารถวินิจฉัย สั่งการ ดำเนินการจัดการปัญหาต่าง ๆ ได้ทันท่วงที และ 7) บทบาทเป็นผู้ควบคุมกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน คือ เป็นผู้ควบคุมการ ดำเนินเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

2. กระบวนการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี

2.1 รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี ของป่าชุมชนสามสิบส่างและเขาเขียวมี กระบวนการปกป้องรักษาทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนด้วยแนวคิด ภูมิปัญญา จารีต ประเพณีที่เกี่ยวข้อง กับวิถีการดำเนินชีวิตสะท้อนให้เห็นถึงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับป่า จารีตประเพณี มีความเชื่อ และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านใช้ในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการผลิต เกี่ยวกับการจัดการป่า เช่น การบวชป่า การเซ่นไหว้ศาลปู่ตา การบายศรีสู่ขวัญข้าว ทั้งนี้ กิจกรรมต่าง ๆ ได้ให้ประชาชน ชุมชน เกิดการอนุรักษ์ และรักษาสิ่งแวดล้อม โดยการบริหารจัดการ กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมและ กิจกรรมที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ วิถีชีวิตชุมชน สังคมและ สิ่งแวดล้อม โดยการจัดการรูปแบบนี้ จะมี ผู้เกี่ยวข้องที่เป็นผู้นำพิธีกรรม เช่น พระสงฆ์ ปราชญ์ ชาวบ้าน เป็นผู้นำทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยการจัดการ ป่าชุมชนในรูปแบบนี้ จะปรากฏในช่วงเริ่มต้น การอนุรักษ์ที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ โดยเป็นการอาศัยความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์ในป่า เป็นเครื่องชักจูงประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมและให้ตระหนัก ถึงประโยชน์ของการอนุรักษ์จัดการ ป่าชุมชน

2.2 รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์ รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์ของป่าชุมชน อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี มีรูปแบบการจัดการโดยประยุกต์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิด ประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน มีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาส่งเสริมในการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดสูงสุด“ป่ายั่งยืน ชุมชนได้ประโยชน์” โดยมีการสร้างเครือข่ายจัดการป่าชุมชน ร่วมกัน นำโดยภาคชุมชนคือคณะกรรมการป่าชุมชน องค์การภาครัฐ เช่น สำนักทรัพยากรป่าไม้ที่ 6 (อุดรธานี) องค์การบริหารส่วนตำบลกู่แก้ว องค์การชุมชน เช่น วัด โรงเรียน และภาคธุรกิจเอกชนที่ดำเนินกิจกรรม อาจเรียกได้ว่า มีรูปแบบการจัดการเป็น “ประชารัฐ” อย่างชัดเจน ซึ่งแต่ละหน่วยงานต่างมีแผน จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ชัดเจน และหน่วยงานที่เป็นเครือข่ายก็ทำ หน้าที่ร่วมกันสนับสนุน เช่น สนับสนุนแรงงาน สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น จึงทำให้การจัดการป่าชุมชนเกิดขึ้นโดยโปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีส่วนร่วมในการทำงานที่เสริมสร้างฐานรากของระบบ ประชาธิปไตย เนื่องจากการมีส่วนร่วมช่วยให้กระบวนการจัดการมีความเป็นธรรมและเท่าเทียมกันของ การใช้ทรัพยากรของคนในท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม เป็นสร้างจิตสำนึกให้รู้จักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เสริมสร้างความรู้ให้รู้จักอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.3 รูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง รูปแบบการจัดการที่เป็น กระบวนการต่อรองทางการเมืองของป่าชุมชนอำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี ในบริบทของการแย่งชิง ทรัพยากรและการขยายอิทธิพลทางการเมือง ปัญหาการแย่งชิงพื้นที่สาธารณะโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระหว่างชุมชนกับรัฐและนายทุน บางครั้งรูปแบบของการจัดการทรัพยากรถูกปรับเปลี่ยนให้กลายมาเป็น ขบวนการต่อสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิของชุมชนและต่อต้านนโยบายของรัฐ โดยป่าชุมชนเขาสามสิบส่างและเขา เขียวเดิมที่แม้จะมีปัญหาด้านการจับจองพื้นที่อยู่บ้าง เมื่อคณะกรรมการป่าชุมชนซึ่งโดยมากเป็นผู้นำ ชุมชนได้ทำความเข้าใจกับประชาชนในชุมชนให้เห็นถึงประโยชน์ของส่วนรวม แล้วประชาชนในพื้นที่ที่ จับจองพื้นที่ต่างยินยอมคืนพื้นที่ด้วยดี อาจมีข้อขัดแย้งอยู่บ้างเป็นบางราย ก็จะเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยของชุมชน เช่น เมื่อมีข้อพิพาทขึ้นเกี่ยวกับแนวเขตคณะกรรมการป่าชุมชน องค์การบริหารส่วน ตำบล นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด ป่าไม้ ที่ดิน รวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องร่วมกันวินิจฉัยหาข้อสรุปร่วมกัน ทั้งนี้ หลังจากได้รับอนุมัติจดทะเบียนเป็นป่าชุมชนจากกรมป่าไม้แล้วปรากฏว่าคณะกรรมการป่าชุมชน สามารถใช้ระเบียบกฎหมายเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ชุมชนร่วมกันตั้งขึ้นมาบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นไม่ ปรากฏมีการบุกรุกพื้นที่ป่าอีกเลย

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอ กู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี” ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. การสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ จากการศึกษาพบว่า มี 2 แบบ คือ 1. แบบเดิม เป็นการจัดการอนุรักษ์ พิทักษ์ป่าชุมชนที่ดำเนินการด้วยองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ ความศรัทธา กฎกติกาที่สืบทอดกันมาเป็นประเพณีตั้งแต่อดีต เช่น การเซ่นไหว้ผี ปูตา การเซ่นไหว้ผีป่า ส่งผลให้เกิดการพิทักษ์รักษาพื้นที่ป่าชุมชนสืบทอดต่อมาได้ และ 2. แบบใหม่ เป็นการจัดการอนุรักษ์ พิทักษ์ป่าชุมชนที่มีหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมป่าไม้ เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาเป็นเจ้าของ และจัดการป่าชุมชนด้วยตนเอง และทำงานร่วมกัน โดยภาครัฐจะเป็นผู้กำกับดูแลการจัดการให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ และมีการนำหลักคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ เช่น การปลูกป่าในใจคน, การปลูกป่า 3 อย่างให้ประโยชน์ 4 อย่าง, อีกทั้งมีการต่อยอดพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้อนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำให้เกิดการอนุรักษ์ในเชิงพื้นที่จนประสบความสำเร็จอย่างชัดเจน นำไปสู่การขยายเป็นเครือข่ายป่าชุมชน และร่วมขับเคลื่อนให้เกิดพรบ.ป่าชุมชน เพื่อให้เกิดการทำงานที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ Phra Bunliang Opaso (Sukpipat) (2566: 2) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด” ผลการวิจัยพบว่า 1. คนอีสานมีความเชื่อพื้นฐาน 3 ด้าน คือ อำนาจลี้ลับ วิถีชีวิต และวิถีปฏิบัติต่อความความเชื่อต่าง ๆ ส่วนความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าชุมชนเกิดจากความเชื่อว่า ป่า คือ แหล่งอาหาร ศูนย์การเรียนรู้ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน 2. ป่าชุมชนในตำบลสวนจิก คือ ป่าบ้านโคกร้าง และป่าบ้านดงดู่ เป็นแหล่งอาหาร แหล่งเรียนรู้ของชุมชนเกี่ยวกับสมุนไพร ความเชื่อ วิถีวัฒนธรรม และเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อของคนอีสานทั่วไป และยึดความเชื่อดังกล่าวนี้เป็นวิธีการอนุรักษ์ป่าชุมชน 3. การนำทฤษฎีทางปรัชญาได้แก่ อภิปรัชญา ญาณวิทยา พุทธจริยศาสตร์ มาวิเคราะห์ร่วมกับความเชื่อที่ว่า ป่าชุมชนเป็นแหล่งอาหาร แหล่งเรียนรู้ และเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ แล้วนำองค์ความรู้ที่ได้จากวิเคราะห์นี้ไปใช้เป็นวิธีการอนุรักษ์ป่าให้คงอยู่กับชุมชนได้อย่างยั่งยืน

2. การสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอ กู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี พบว่า การสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธ ประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ เพื่อมีบทบาท ดังนี้ คือ 1) บทบาทผู้ให้ความรู้ 2) บทบาทผู้สร้างกระบวนการจัดการ 3) บทบาทผู้นำทางภูมิปัญญา 4) บทบาทผู้สร้างเครือข่าย และ 5) บทบาทผู้ประสานสัมพันธ์ ซึ่งมีการแสดงภาวะผู้นำ

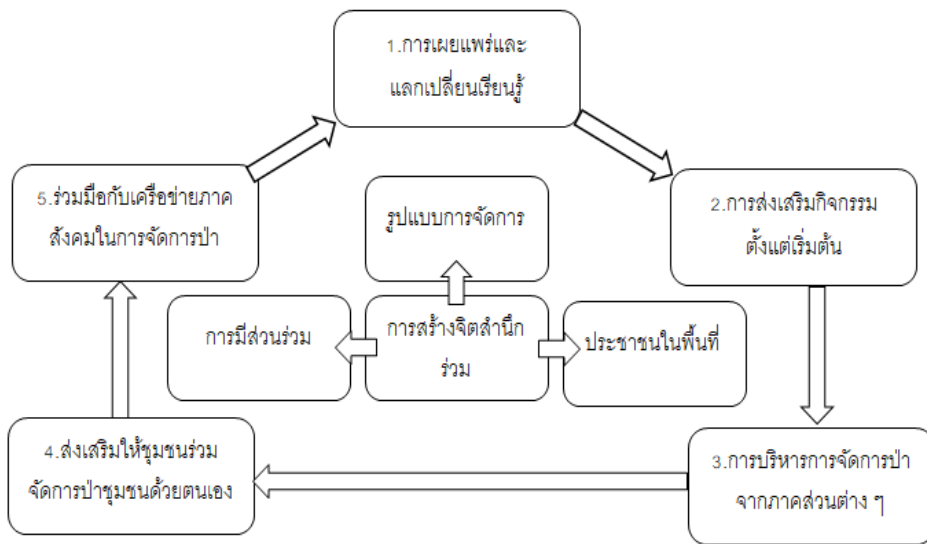
ในการจัดการป่าที่ประกอบด้วยภูมิความรู้ ภูมิธรรม และคุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงพุทธ ประกอบด้วยสัปปุริสธรรม 7 ที่ได้นำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการจัดกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึก ร่วมในการจัดการอนุรักษ์พิทักษ์ป่าชุมชน คือ 1) การหาจุดร่วม (ทฤษฎีสามัญญตา) คือส่งเสริมให้ชุมชนมีความเห็นร่วมกัน มีความเห็นตรงกัน ในการเห็นถึงประโยชน์ของการจัดการป่าร่วมกัน 2) การมีระเบียบ กฎ กติกาที่คนในชุมชนให้การยอมรับปฏิบัติเสมอกัน (สัสสัจญญตา) คือ มีความประพฤติสุจริต ดำเนินตามระเบียบกติกาที่มี เคารพในสิทธิชุมชนเสมอกัน และ 3) การใช้ประโยชน์ร่วมกัน (สาธารณโกติ) คือ ส่งเสริมให้ได้รับประโยชน์อย่างยุติธรรมเสมอกันจากผลที่เกิดจากการอนุรักษ์ พืชพันธุ์ พันธุ์ รักษาป่าชุมชน โดยทุกคนในชุมชนร่วมเป็นเจ้าของป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ Phra Samu Bunrit Mahapuny (Sriwichai) (2566: 2) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การสร้างกระบวนการ การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ และชุมชนตามแนววิถีพุทธในเขตเทศบาลตำบลห้วยยาง อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น” ผลการวิจัยพบว่า การอนุรักษ์ป่าแบบมีส่วนร่วมโดยการมีพระสงฆ์ชาวบ้าน หน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน ร่วมกันในการอนุรักษ์ป่าโดยยึดประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตการใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมตามแนววิถีพุทธประกอบไปด้วยลักษณะภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน เหตุการณ์การต่อสู้ ความเชื่อและศาสนา จิตสาธารณะและวิกฤตทางสังคมกับป่า และการสร้างเครือข่ายร่วมกับคนภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน กระบวนการสร้างอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ตามแนววิถีพุทธ ด้วยการแสดงบทบาทสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนเนื่องจากชาวบ้านมองพระสงฆ์เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญตน เพื่อประโยชน์ของประชาชน ผู้มีสติปัญญารอบรู้ ในด้านวิชาการต่าง ๆ ในการเป็นที่พึ่งทางจิตใจและเป็นผู้ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า ช่วยเหลือเครื่องมือและเทคโนโลยีที่ทันสมัยจากองค์กรเอกชน และประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสารมวลชน การสร้างกระบวนการ การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์และชุมชนตามแนววิถีพุทธในเขตเทศบาลตำบลห้วยยาง อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น พระสงฆ์มีการอนุรักษ์และปลูกป่าตามหลักวิชาการ ป่าชุมชนใช้ประโยชน์ในการศึกษาปฏิบัติธรรม ทั้งภาครัฐและคณะสงฆ์สนับสนุนขับเคลื่อนพลังบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) การนำบุคคลภายนอกมาให้ความรู้และจัดเวทีเสวนาร่วมกับชุมชน การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของแผนงาน และการลงพื้นที่ด้วยจิตอาสาเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

3. กระบวนการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอภูแก้ว จังหวัดอุดรธานี มี 5 กระบวนการ ประกอบด้วย (1) กระบวนการให้ความรู้ (2) กระบวนการพัฒนาภาวะผู้นำ (3) กระบวนการส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรม (4) กระบวนการสร้างเสริมการมีส่วนร่วม และ (5) กระบวนการสานสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคม โดยกระบวนการทำงานด้านการสร้างจิตสำนึก

ร่วมของชุมชน เริ่มจากการหาจุดร่วม มีระเบียบเสมอกัน และใช้ประโยชน์ร่วมกัน คือ ส่งเสริมให้ได้รับประโยชน์อย่างยุติธรรมเสมอกัน เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมในการจัดการป่าชุมชนให้มีผลสมฤทธิ์ที่เป็นรูปธรรมก่อให้เกิดดุลยภาพแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนของการจัดการป่าชุมชน อันจะเป็นประโยชน์ในด้านต่าง ๆ คือ 1) ประโยชน์เกิดขึ้นกับตนเอง 2) ประโยชน์เกิดขึ้นกับเพื่อนร่วมงานและชุมชน และ 3) ประโยชน์เกิดขึ้นกับงานที่รับผิดชอบ การขับเคลื่อนภาระงานทุกอย่างไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ซึ่งจะส่งผลดี ต่อการพัฒนาชุมชนในภาพรวมให้เจริญก้าวหน้าได้อย่างมั่นคงในที่สุด ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ Phra Athikaranarongrit Thatithammo (Wongkhieo) (2566: 2) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนเชิงพุทธของชุมชน ตำบลแม็กัว อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง” ผลการวิจัยพบว่า วิธีการจัดการป่าชุมชนมีปัจจัยที่สำคัญอยู่ 6 อย่าง ได้แก่ 1) การประชุม เพื่อปรึกษาหารือ วางแผนงานเกี่ยวกับการดูแลป่าชุมชนและป้องกันภัยที่เกิดจากไฟป่า 2) การแต่งตั้งคณะกรรมการ เพื่อให้มีบทบาทในการปฏิบัติงานและเป็นผู้นำชุมชนในการดูแลรักษาป่าชุมชน 3) การวางแผนปฏิบัติเพื่อเฝ้าระวังป้องกันและส่งเสริมให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของป่าชุมชน 4) การปฏิบัติงานตามหลักพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น เช่น การบวชป่า การสืบทอดป่า การปลูกต้นไม้ 5) การสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อช่วยกันรณรงค์ประชาสัมพันธ์กฎ ระเบียบ และโทษที่ฝ่าฝืนฝ่าฝืนต่าง ๆ เช่น สิ่งตีพิมพ์ วิทยุ Line ชุมชน เฟสบุ๊ก เป็นต้น และ 6) เครือข่าย เพื่อคอยประสานงานและผลักดันการดูแลป่าชุมชนสามารถดำเนินการไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุวัตถุประสงค์ของชุมชนได้อย่างแท้จริง ปัจจัยความสัมพันธ์ในการจัดการป่าเชิงพุทธของชุมชน ได้แก่ 1) ปัจจัยทางด้านผู้นำที่เป็นกลไกสำคัญในการผลักดันพลังชุมชน 2) ปัจจัยทางด้านกรรมการ เพื่อให้มีบทบาทและหน้าที่ประสานความร่วมมือของชุมชนในการดูแลและช่วยเหลือชุมชน 3) ปัจจัยทางด้านการมีส่วนร่วม โดยชุมชนมีจิตสำนึกและวางแผนทรัพยากรป่าไม้ และเข้าใจวิธีการดูแลป่าชุมชนได้อย่างถูก 4) ปัจจัยด้านการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาสนับสนุน ช่วยเหลือ และผลักดันให้การปฏิบัติการณ์อนุรักษ์ป่าชุมชน 5) ปัจจัยทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น การปฏิบัติที่เชื่อมโยงหลักปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนเชิงพุทธ ควรนำหลักปธาน 4 มาประยุกต์ใช้เป็นฐานในการปฏิบัติ กล่าวคือ 1) สังวรปธาน คือ ชุมชนควรจัดทำแนวป้องกันไฟป่า ปกป้องพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ 2) ปหานปธาน คือ ชุมชนควรระงับไม่ให้คนตัดไม้ในป่าชุมชน งดการเผาป่า และงดล่าสัตว์ทุกชนิด 3) ภวานาปธาน คือ ชุมชนควรจัดเสริมป่า ปลูกต้นไม้ยืนต้น พัฒนาสิ่งแวดล้อม ในป่าชุมชน และ 4) อนุรักษนาปธาน คือ ชุมชนควรจัดทำพิธีบวชป่า และรักษากฎระเบียบป่าชุมชน

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างจิตสำนึกเชิงพุทธในการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ อำเภอ กู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี” ผู้วิจัยสามารถสรุปได้องค์ความรู้จากการวิจัยได้ ดังนี้

เอกสารอ้างอิง

- Anan Khamparat. (2011). *Development of a community management model for Bung Pa Tham forest in the lower Mun River basin area. In the area of Sisaket Province and Ubon Ratchathani Province*. Doctor of Philosophy Thesis Department of Environmental Studies. Graduate School: Mahasarakham University.
- Department of Local Administration Promotion. (2006). *Community forest development standards*. Bangkok: Department of Local Administration Ministry of Interior.
- Mana Nakham. (2000). *Community organization's public forest management system: A case study of Takora Non Raka Forest*. Master of Education Thesis. Khon Kaen: Khon Kaen University.

- Phra Athikaranamonrith Thatithammo (Wongkhieo). (2023). *Guidelines for participation in the conservation of the Buddhist community forest of the community of Mae Kua Subdistrict, Sop Prap District, Lampang Province*. Doctor of Philosophy Thesis Department of Buddhism. Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phra Bunliang Opaso (Sukpipat). (2023). *Analysis of beliefs in preserving community forests of the people of Suan Chik Subdistrict. Si Somdet District Roi Et Province*. Doctor of Philosophy Thesis Department of Buddhism. Graduate School: Mahachulalongkorn rajavidyalaya University.
- Phra Maha Prakasit Sirimetho (Thitipasitthikorn). (2018). *Forest philosopher: The process of creating collective awareness in managing a model community forest in the upper Mun River Basin*. Doctor of Philosophy Thesis Department of Buddhism. Graduate School: Mahachulalongkorn-rajavidyalaya University.
- Phra Samu Bunrit Mahapunyo (Sriwichai). (2023). *Creating a process. Participation in forest conservation by monks and communities following the Buddhist way of life in Huai Yang Subdistrict Municipality, Kranuan District, Khon Kaen Province*. Doctor of Philosophy Thesis Department of Buddhism. Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Royal Forest Department. (1996). 100 years of the Royal Forest Department. Bangkok: Royal Forest Department.
- Sanae Chamrik et al. (1993). Action research project. *Community forests in Thailand: guidelines for development*. Bangkok: Local Community Development Institute.
- Somsak Sukwong. (2007). *Community forest management: for people and for the forest*. Bangkok: Documentary Publishing House.
- Suchat Burirat. (2010). *Study of local wisdom in managing the Ban Nong Hua Khon community forest. Nong Muen Than Subdistrict At Samat District Roi Et Province*. Doctor of Philosophy Thesis Environmental studies field. Graduate School: Mahasarakham University.